

פרשת ויחי

ברכת הבנים

בפרשתנו מסופר על ברכת יעקב את בניו של יוסף:

"וַיְבָרֶכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לְאִמּוֹר בְּן יַבְרֹךְ יִשְׂרָאֵל לְאִמּוֹר יִשְׁמַךְ אֶ-לֹהִים בְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁם אֶת אֶפְרַיִם לְפָנָי מְנַשֶּׁה" (בראשית מ"ח, כ)

מנהג ישראל בקהילות רבות, שההורים מברכים את ילדיהם בלילי שבת בברכת כוהנים¹, כשלבנים מקדימים את המילים "יִשְׁמַךְ אֶ-לֹהִים בְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה" מפרשתנו, ואת הבנות מברכים בנוסח דומה: "יִשְׁמַךְ אֶ-לֹהִים בְּשָׂרָה, רַבֵּקָה, רָחֵל וְלֵאָה", שמזכיר את הפסוק: "וַיֹּאמְרוּ כָל הַעַם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר וְהַזְקֵנִים עֲדִים יְהוּ ה' אֵת הָאִשָּׁה הַבְּאָה אֶל בֵּיתְךָ בְּרָחֵל וּבְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתִיָּהֶם אֵת בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה חֵיל בְּאֶפְרַתָּה וּקְרָא שֵׁם בְּבֵית לָחֶם" (רות ד', יא)².

נעיון בברכת יעקב את נכדיו בהקשר שלה בתורה, ובמשמעות המנהג היפה של ברכת הילדים בקהילות ישראל.

בתורה מדובר על ברכתו של יעקב את נכדיו בלבד, אך יש בברכתו של "ישראל סבא" הוראה לדורות לברך באופן זה את ילדי ישראל: "בְּן יַבְרֹךְ יִשְׂרָאֵל לְאִמּוֹר יִשְׁמַךְ אֶ-לֹהִים בְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה". כשיעקב אומר "בְּן יַבְרֹךְ יִשְׂרָאֵל לְאִמּוֹר", הוא מביע את התקווה, שבני ישראל ימשיכו לברך בעתיד את ילדיהם לדורות באותה דרך בה הוא מברך עכשיו את בניו ואת נכדיו; "ישראל סבא" מבקש כביכול להמשיך לחיות גם לאחר מותו, ובזכות הברכה המתמדת לילדי בני ישראל לדורות - כאילו הוא עצמו ממשיך לברך אותם בעתיד באופן ישיר - "בְּן יַבְרֹךְ יִשְׂרָאֵל לְאִמּוֹר"³! ליעקב היו חזון וראייה לעתיד, לברך את בניו ובני בניו, ובכך הוא יצר מורשת ומסורת אבות לבני ישראל!

הקדמת אפרים למנשה הבכור על ידי יעקב, דורשת הסבר. בספרו נתיב בינה מוסר הרב יששכר יעקבסון בשם הרב נחמיה נובל (1871-1922), מגדולי הרבנים והדרשנים

1. ראו בסידור עבודת ישראל ליצחק בער עמ' 195; הרב יששכר יעקבסון, נתיב בינה, חלק ב', 1973, עמ' 109-114.
2. הרב יהודה הרצל הנקין בשו"ת בני בנים (חלק ד' סימן י) מציע לברך את הבנות כלשון הקרובה יותר ללשונו של הפסוק: "יִשְׁמַךְ אֶ-לֹהִים בְּרָחֵל וּבְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתִיָּהֶם אֵת בֵּית יִשְׂרָאֵל".
3. בתרגום יונתן בן עוזיאל משתקף ככל הנראה מנהג שרווח בימיו - לברך ברכה זו דווקא לתינוק ביום מילתו: "...בְּן יוֹסֵף בְּרִי יַבְרֹכּוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יְת וַיִּקְרָא בְּיוֹמָא דְמַהוּלְתָּא...". אולי מנהג זה נבע מהבנה שכוונת יעקב הייתה לא רק להורות שיברכו ברכה זו את בניו לדורותם, אלא אף לברך, שיהיו דורות נוספים.

לפני השואה בפרנקפורט שבגרמניה, הסבר מעניין, ויש בדבריו מסר חינוכי נפלא: יוסף קרא לבנו הבכור "מְנַשֶּׁה, בִּי יִשְׁנֵי אֱ-לֹהִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי", ולבן השני קרא "אֶפְרַיִם, בִּי הִפְרַנִּי אֱ-לֹהִים בְּאֶרֶץ עַנְיִי" (בראשית מ"א, נא-נב). השם "מנשה" מייצג את הניתוק, את המרחק ואת השכחה מבית אביו, מסר שליעקב קשה לקבל אותו; בניגוד לכך, השם "אפרים" משקף את תחושת הגלות של יוסף במצרים, כי הוא נשאר מחובר לארצו ולמקורות שלו בבית אביו; למרות ההצלחות הנפלאות של יוסף במצרים, היא נקראת במודעות שלו "אֶרֶץ עַנְיִי", כי יוסף קשור לארץ ישראל ולמורשת אבותיו. על ידי הקדמת אפרים הצעיר לפני מנשה הבכור ביקש יעקב - לפי פירושו של הרב נחמיה נובל - להעביר את המסר, שיש לחפש ולחזק את המסרים החיוביים בחינוך, דהיינו חיזוק חיובי!

בעניין המנהג של ברכת הבנים בלילי שבת ובזמנים אחרים - קיימים מסורות ומנהגים רבים בקהילות ישראל⁴, ויש גם מקום לברכות אישיות מההורה לילד, כפי שכותב היעב"ץ: "ובל אהד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צהות לשונו". ברכת הבנים אינה מופיעה בדברי הפוסקים הקדומים, אם כי הלכה דומה מאוד יכולה ללמד על המקום והאופי של ברכת הבנים: בפירוש מגן אברהם על השולחן ערוך (סימן רע"ד) כתוב: "טוב לנשק ידי אמו בליל שבת". מנהג זה, שירת "אשת היל" והמנהג של ברכת הבנים בלילי שבת יוצרים אווירה משפחתית מיוחדת! כמדומה לי, שאווירה משפחתית זו היא מרכיב חשוב ביותר של השבת, אשר מאחדת את המשפחה היהודית, ויש לחיזוק הקשר המשפחתי מסר חשוב ביותר גם בעידן המודרני.

הורים רבים נוהגים לברך את ילדיהם גם בברכת כוהנים וסומכים את ידיהם על ראשי הילדים. מנהג זה מהווה מבחינה הלכתית תמיהה גדולה, שהרי אסור ליהודי שאינו כוהן לברך ברכה זו, השמורה לכוהנים בלבד, כמו רוב עבודות המקדש.⁵ הסברים שונים ניתנו לכך בפוסקים, אך להלן אציע הבנה חדשה לפי דברי חז"ל:

"אמר רב הסדא אמר מר עוקבא: כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויקלו' - שני מלאכי השרת, המלוין לו לאדם, מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו 'וסר עונך והטאתך תכפר' (ישעיהו ו', ז). תניא, רבי יוסי בר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע; וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלהן ערוך ומטתו מוצעת - מלאך טוב אומר: 'יהי רצון שתהא לשבת אהרת כך', ומלאך רע עונה 'אמן' בעל כרחו; ואם לאו, מלאך רע אומר: 'יהי רצון שתהא לשבת אהרת כך', ומלאך טוב עונה 'אמן' בעל כרחו." (שבת קיט ע"ב)

4. ראו את דברי היעב"ץ המובאים בסידור אוצר התפילות (אשכנז) עמ' 624.

5. ראו כתובות כד ע"ב, וברש"י שם; מנחות יח ע"א; תורה תמימה, במדבר ו', כג אות קלא.

אף שאין לנו עסק עם מלאכים, אנו צריכים להבין את הרעיון ואת המסר של המדרש. המלאכים מלווים את האדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, ולכבודם אנו שרים בבואנו הביתה "שלוש עליבם מלאכי השדה, מלאכי עליון". כשהמלאכים רואים אווירה משפחתית יפה בבית, הם מברכים "יהי רצון שתהא לשבת אהרת כך", דהיינו 'מצווה גוררת מצווה', ולכן הם מברכים שהמשפחה תזכה לשמור את השבת ולהתברך מברכת השבת גם בעתיד. לפי המדרש אותם מלאכים "מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו 'וסר עונך והטאתך הכפר'", והנה גם ההורים מניחים עכשיו את ידיהם על ראש ילדיהם ומברכים אותם, ממש כמו המלאכים במדרש, וממש כמו ישראל סבא ששם את ידיו על ראשי אפרים ומנשה. בכך המנהג משלב הן את ברכת יעקב בתורה, והן את ברכתם של מלאכי השרת במדרש, כדי להביא אווירה מיוחדת לכל בית בישראל. על פי המדרש, המלאכים הם מלאכי השרת. כך אנו קוראים להם גם בשיר "שלוש עליבם", אך בחלקו אנו פונים אליהם בכינוי "מלאכי השלום", כי הם מביאים שלום לכל בית ישראל בכך, שברכת ההורים לילדיהם, המביאה שלום בבית, נלמדת מהם. ההורים עושים, כביכול, את מלאכתם של המלאכים, ומניחים את ידיהם על ראש הילדים, כדי לברך אותם בברכת האבות של יעקב אבינו, ישראל סבא!